

Peter Aaboe Sørensen

Åbenbaringen af den hørbare verden – Wittgenstein og K.E. Løgstrup

Fra det øjeblik af hvor verden er skabt, er det tilsyneladende et uomgængeligt træk ved den, at den er, og at den formentlig vedbliver med at være. Dette udvikler sig efterhånden til en uomtvistelig selvfølgelighed; en selvfølgelighed der i al sin sækulariserede dennesidighed ikke længere påkalder sig nyfigenhedens interesse eller opmærksomhed, og dermed heller ikke længere er genstand for vor undren. Men herved er der en tendens til at overse, at et afgørende moment ved skabelsen af verden er selve tilblivelsen, der præcist angiver, at verden netop ikke bare er der, men at verden er i kraft af en tilblivelse. En tilblivelse der samtidig accentuerer det uomtvistelige under, at verden overhovedet er til, at den findes og er til på en sådan måde, at verden kan angå mennesket. Om denne tilblivelsesakt lyder det som bekendt i begyndelsen af *Det Gamle Testamente*:

”I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden. Jorden var dengang tomhed og øde, der var mørke over urdybet, og Guds ånd svævede over vandene. Gud sagde: »Der skal være lys!« og der blev lys. Gud så, at lyset var godt, og Gud skilte lyset fra mørket. Gud kaldte lyset dag, og mørket kaldte han nat. Så blev det aften, og det blev morgen, første dag.” (Bibelen 1992, p. 9)

Denne skabelsesberetning indeholder indledningsvist to særdeles interessante og bemærkelsesværdige momenter. For det første har lysmomentet siden tidernes morgen været et helt afgørende træk ved den vesterlandske kulturs og civilisations konstitution. Uden lys ingen verden. Lyset bliver mulighedsbetingelsen for at verden overhovedet kan fremtræde som verden, men lysmomentet forskyder sig yderligere, idet Gud faktisk *så*, at lyset var godt.

Det vil sige, at det afgørende kriterium for lysets godhed knytter sig til syns-

evnen eller mere præcist til en bevidstheds tilstedeværelse. Denne er jo af gode grunde på dette tidspunkt af skabelsen endnu ikke udfoldet i den menneskelige eksistens, men forefindes kun hos den almægtige skaber. Det centrale er imidlertid, at den er tilstede lige fra begyndelsen på den vesterlandske kulturs historie, og hermed sker der samtidig en præcisering af, at der er et bevidsthedsfilosofisk moment, der er så gemmengribende, at det gør sig gældende lige fra verdens skabelse. Et moment der således ikke alene konstitueres i kraft af syndefaldet, men som ligger latent som en begyndende mulighedsbetingelse.

For det andet rummer denne skabelsesberetning en afgørende pointering af sprogets betydningsfuldhed. Gud udsiger i denne sammenhæng lysets fremkomst, og sproget bliver i den forstand den metafysiske betingelse for lysets konstitution og dermed for verdens konstitution: uden sprog intet lys - uden lys ingen verden. Sproget går på denne vis forud for bevidsthedens synsmæssige kvalifikation af verden som værende godt, og sproget er således den uomgængelige mulighedsbetingelse for at verden kan træde frem som verden, og der fremkommer et dialektisk spændingsfelt mellem Guds udsigelse af lysets konstitution og lyset selv som sindbilledet på den synsmæssige rationalitet, der knytter sig til en bevidsthedsfilosofisk bemestring.

Derudover er det bemærkelsesværdigt, at Gud i den sproglige udsigelse af verdens konstitution henvender sig i form af en fordring om en opmærksom lytten som det erfaringsdannende moment i denne sammenhæng. I selve sprogets væsen ligger der en henvendelse til øret i form af en radikaliseret lytten, og i denne lytten ligger en afgørende anerkendelse af en instans uden for den lyttende selv. Samtidig gælder det, at Gud åbenbarer sig ikke i skabelsens begyndelse i form af en synsmæssig manifestation, men udfolder sig på skjulthedens præmisser, og derfor kan opmærksomheden yderligere forskydes i retning af den lyttende opmærksomhed.

Skabelsesberetningens videre udfoldelse, hvor mennesket som følge af syndefaldet forlenes med en bevidsthed, hvis videnskabsmæssige konstitution knytter sig til synet, rummer den bevidsthedsfilosofiske implikation, at i det øjeblik hvor mennesket alene forlader sig på den synsmæssige rationalitet, da er det karakteristisk, at det er mennesket, der kaster sit strukturerende blik rundt i verden, og at verden for så vidt konstitueres ud fra dette skabende blik. Som følge af denne bevidstheds-mæssige frisættelse ser mennesket efterfølgende ikke andet i verden end sine egne frembringelser som et udtryk for menneskelig intentionalitet. Eller kort og godt: det menneskeskabte tildækker det skabte.

Men på forunderlig vis indstiftes der i selvsamme forbindelse et korrektiv, idet mennesket skabes med bevidsthed, da skænker Gud det samtidig evnen til opmærksomhed. Før syndefaldet er mennesket ude af stand til at erfare

verden som verden, fordi det er for indstøbt i den. I kraft af bevidsthedens fremkomst opdager mennesket verden, og man kan som bekendt kun opdage noget, der allerede er der i forvejen, og som foreligger. At erfare verden er i denne forstand at være opmærksom på verden, hvor den afgørende pointe er, at opmærksomhed ikke er noget, som mennesket skal være genstand for, men derimod noget mennesket skal udvise, og i dette moment ligger en overskridelse af subjektiviteten som enkeltstående og enerådende. Endvidere er mennesket formodentlig det eneste levende væsen, der siger Gud - hvormed ikke være sagt at Gud kan reduceres til et menneskeligt konstrukt - det vil sige, at mennesket besidder en bevidsthed om erkendelsens grænse, der vedvarende nok er anfægtende, men i sidste instans principielt uoverskridelig. Opmærksomhed forstået som overskridelsen af den enkelte som den enkelte og bevidstheden om erkendelsens grænse kan sammenfattes i den lyttende dimension som et korrektiv til den synsmæssige rationalitet.

Tanken i tonen – Wittgenstein

Refleksionerne over dette lyttende moment findes hos Wittgenstein og det indgår som element i hans æstetikteoretiske refleksioner – ikke mindst i forhold til den gren af det æstetiske der har med musikkens betydning at gøre. Overordnet pointerer Wittgenstein følgende i forhold til æstetikken:

”38. Man kunne sige: ’En æstetisk forklaring er ikke en årsagsforklaring.’”
(Wittgenstein 2001, p. 42)

Det æstetiske har for Wittgenstein at gøre med et anliggende, der unddrager sig en psykologisk reduktionisme i form af kausalitet, indsnævrende begrebsliggørelse eller egentlig overhovedet det at ville udgrunde et fænomen ved at henføre dets eksistens til noget andet. Når Wittgenstein bruger udtrykket ”æstetisk forklaring”, så er han på en måde nærmere en forståelse end en forklaring. Hvor en forklaring er defineret ved sin bestemte afgrænselighed og præcision, og frembringer et klart svar på et klart spørgsmål, da gælder det om en forståelse, at denne er mere omfattende og åbenstående i sin udfoldelse, hvilket for Wittgenstein netop implicerer, at forståelsen evner at korrespondere med den filosofiske undren:

”Som om lynet i dag er mere hverdagsagtigt eller mindre forundringsvækkende end for 2000 år siden. For at undre sig må mennesket – og måske hele folkeslag – vågne op. Videnskaben er et middel til atter at få det til at slumre ind.” (Wittgenstein 1991, p. 19)

Det, at fænomenet lyn har fundet sted gennem næsten en evighed, og at videnskaben i dag formår at frembringe andre naturvidenskabelige forklaringsformer end tidligere tiders mytologiske, ændrer for Wittgenstein ikke ved den uomtvistelige kendsgerning, at lynet som fænomen overhovedet finder sted, og det er denne indfinden sig, der bestandig må kalde på en undren som følge af sin uudgrundelige gådefuldhed. Og det er blandt andet i denne sammenhæng, at det æstetiske er andet og mere end blot en videnskab:

”Man kunne tro, at æstetik er en videnskab, som fortæller os, hvad der er skønt – næsten for latterligt til at blive kommenteret. Jeg formoder den også burde omfatte, hvilke kaffesorter der smager godt.” (Wittgenstein 2001, p. 34)

Det æstetiske kan således ikke formaliseres som en videnskab, hvilket vil sige at det angår en anden form for erfaringsdannelse, der åbner verden i et anderledes perspektiv. Et perspektiv der udtrykker muligheden af at kunne tiltræde verden på ny, og som manifesterer en indstilling overfor verden:

”Så når E. (Engelmann) kigger på sine manuskripter og finder dem vidunderlige (selv om han ikke ville offentliggøre dem enkeltvis), så ser han sit liv som Guds kunstværk, og som sådan er det imidlertid også betragtelseværdigt, ethvert liv og , alt der er til. Men det er kun kunstneren, der er i stand til at fremstille det enkelte på en sådan måde, at det for os fremtræder som kunstværk. De omtalte manuskripter mister *med rette* deres værdi, når man betragter dem enkeltvist, og overhovedet betragter dem uden af være *forudindtaget*, det vil sige: uden på forhånd at være begejstret. Kunstværket tvinger os – så at sige – til det rigtige perspektiv; men uden kunsten er genstanden et stykke natur, som ethvert andet.” (Wittgenstein 1991, p. 18)

Kunstværket formår således i kraft af værkets formethed at frembringe et bestemt perspektiv i vores omgang med verden, et perspektiv der dels åbner op for en revideret udlægning af verden, dels forlener os med den fundamentale forbundethed med verden.

Et andet træk, som det æstetiske ifølge Wittgenstein rummer, er det spon-

tane moment. I selve det æstetiskes udfoldelse ligger der en umiddelbar og spontan reaktion, der nærmest udtrykker en før-rational åbenhed i omgangen med verden. En reaktion der tillige udtrykker en tilsigelse:

”10. Måske er det vigtigste i forbindelse med æstetik det, man kunne kalde for æstetiske reaktioner, f.eks. utilfredshed, afsky, ubehag. Udtrykket for utilfredshed er ikke det samme som udtrykket for ubehag. Udtrykket for utilfredshed lyder: ’Gør det højere...for lavt...gør noget ved det her.’ (Wittgenstein 2001, p. 36)

I det æstetiske som spontan reaktion udtrykkes sansningens umiddelbare nærhed, en sansning der accentuerer, at forholdet til verden er at forstå som en ubrudt enhed, at verden befinder vi os altid allerede i og først efterfølgende overfor i form af en subjekt-objekt-spaltning.

I denne forbindelse anstiller Wittgenstein i *Tractatus* blandt andet en række refleksioner vedrørende spørgsmålet om verdens meningsfuldhed, og han indskærper, at meningsproblematikken finder sin forankring udenfor verden i den forstand, at den netop ikke i sidste instans kan begrundes udfra verden selv:

”6.41

Verdens mening må ligge uden for den. I verden er alt, som det er, og alt sker, som det sker. Der findes ikke nogen værdi *i* den – og hvis der fandtes, ville den ikke have nogen værdi.” (Wittgenstein 1993, p. 126)

Mening er i denne forstand ikke noget der substantielt forefindes i verden som et menneskeligt konstrukt, men er en transcendental filosofisk bestemmelse, der understreger, at selvom der ikke er nogen mening *i* selve verden, så udelukker dette ikke, at der kan være megen mening *med* verden. Pointen er blot den, at meningen ikke kan gøres til genstand for menneskelig bemestring, og at dette fravær af begrundelighed i virkeligheden er den dybere mening. Dette får endvidere betydning for Wittgensteins opfattelse af såvel det etiske som det æstetiske:

”6.421

Det er klart, at etikken ikke lader sig udtrykke.

Etikken er transcendental.

(Etik og æstetik er ét).” (Wittgenstein 1993, p. 126-127)

I spørgsmålet om etik gælder her for Wittgenstein den generalpræmis, at ”når noget er godt, så er det også guddommeligt” (Wittgenstein 1991, p. 16), og konsekvensen heraf er den, at man ikke aktivt og villende kan føre menneskene til det gode, fordi det gode ligger udenfor kendsgerningernes rum. Det er jo som bekendt – i Wittgensteins diskussion med Moritz Schlick - ikke sådan, at Gud vil det gode, fordi det er godt – som om man yderligere kunne give en begrundelse for det gode. Nej, det gode det er godt, fordi Gud vil det, som en følge af hans befaling og hvad der er afgørende: fraværet af yderligere begrundelighed. Derfor er etikken transcendent og indbefatter mulighedsbetingelsen for tiltrædelsen af verden uden selv at kunne begrundes ud fra denne. Parallelt hermed gælder det for æstetikken, at denne også unddrager sig en begrundbar forankring, og at det er dette fravær, der faktisk bliver det betydningsbærende moment.

Æstetikken er således transcendent, og det er denne overskridelse i forhold til det blot og bart foreliggende, muligheden af at kunne fremhæve en betydningsdannelse der netop udtrykker et andet og mere. I forbindelse med ændringen af Wittgensteins sprogopfattelse fra kortlægningen af et logisk idealsprogs mulighedsbetingelser til indkredsning af et sprogs regionale kontekstbestemte betydning sker der tilsvarende en forskydning i opfattelsen af det æstetiske:

”25. De ord, vi kalder udtryk for æstetisk dømmekraft, spiller en meget kompliceret, men meget bestemt rolle i det, vi kalder en periodes kultur. For at beskrive brugen af dem eller for at beskrive, hvad man forstår ved kulturel smag, må man beskrive en kultur. Det, vi i dag kalder en kulturel smag, fandtes måske ikke i middelalderen. Et helt nyt spil spilles i de forskellige aldre.” (Wittgenstein 2001, p. 30)

Men på trods eller på tværs af denne forskydning kan det æstetiske og erfaringen af det skønne alligevel fastholdes som en indkredsning af den ubrudte enhed i forholdet til verden, og at der i denne ubrudte enhed ligger en fundamental åbning mod verden overhovedet.

På tværs af Wittgensteins sprogfilosofiske ændring gælder for såvel det logiske idealsprog som det regionalt betingede sprogs spil, at tonen er betydningsbærende. I en og samme bevægelse hvori ordene folder sig ud, da forlener tonen samtidig ordene med muligheden af betydning. I selve tonen, og i tilknytning hertil den gren af det æstetiske hvori denne rendyrkes: musikken, ligger sansen for en uendelig kompleksitet i forhold til verden, og som understreger musikkens evne til at omfatte dette:

”Musikken forekommer mange at være en primitiv kunst med dens få toner og rytmer. Men det er kun dens overflade, der er simpel, mens substansen, der muliggør tydingen af dette manifeste indhold, besidder hele den uendelige kompleksitet, vi finder antydnet i det ydre i de andre kunstarter, og som musikken fortier. Den er i en vis forstand den mest raffinerede af alle kunstarter.” (Wittgenstein 1991, p. 22)

I dette raffinement ligger tanken om, at musikken evner at referere til noget udenfor musikken selv. Dette musikmetafysiske aspekt – der også kan beskrives som tanken i tonen – rummer den indsigt, at i selve musikkens fremtoning og tilblivelsesakt er der en analogi i forhold til verdens tilblivelse. Idet musikken udfolder sig i tid, ligger der en radikaliseret understregning af verdens at-hed, der netop for Wittgenstein er verdens uudgrundelige gådefuldhed. Eller kort og godt med filosofisk pointering: Når man hører musik, så tilhører man væren.

Tonen i sproget - K.E. Løgstrup

Parallelt med Wittgenstein anstiller K.E. Løgstrup i sin filosofiske tænkning en række sprogfilosofiske refleksioner. Disse skriver sig for Løgstrup ind i et radikalt opgør med den moderne bevidsthedsfilosofi, og i værket *Ophav og omgivelse* udkrystalliserer det sig i en undersøgelse af forholdet mellem den menneskelige tilværelse og universet. Løgstrup påpeger indledningsvist at sædvanligvis opfattes naturen og universet ifølge naturvidenskaben udelukkende som vor omverden. Derimod kunne det være befordrende, om vi begyndte at opfatte det som vort ophav, hvor den menneskelige tilværelse såvel tidligere som fremover bestandig er opstået og fremgået af naturen og universet. Med åndedrættet er vi indfældet i naturens kredsløb, og i kraft af sansningen er vi indlagt i universet.

Fra renaissancen og frem reduceres universet ifølge Løgstrup til omgivelse for vor tilværelse, og grunden er den, at før nyere tid føres forklaringen af det der er til tilbage til en oprindelse, der ligger bag det, og som har frembragt det; oprindelsen udtrykker en aktiv og udfoldende kosmisk handlingsmagt. Men dette ændrer sig radikalt i moderne tid. Verden adskilles nu fra dens oprindelse under påvirkning af den jødisk-kristne skabelsestanke, og som følge heraf bliver Skaber og skabning polariseret. Gud bliver mere og mere hinsides, og der intræder en erstatningsproblematik:

”Samtidigt erstattes tilbageføringen til Gud med en tilbageføring til bevidstheden - uden at logikken hører op med at være absolutistisk. Bevidstheden bliver en i sig selv hvilende instans, Descartes’ *res cogitans*. Med den position som det humane subjekt på den måde kommer i, den absolute, konkurrerer det med Gud. Hvad Gud førhen forklarede, forklarer nu bevidstheden.” (Løgstrup 1984, p. 13)

Filosofisk ytrer dette sig i bevidsthedsfilosofien. I denne filosofi er bevidstheden suverænt subjekt, og alt andet er kun til, for såvidt det kan gøres til genstand for denne selvberørende bevidsthed. Bevidstheden træder altså til som den instans i det moderne, der alene skal gyldiggøre verden. Det vil sige, at parallelt med at den guddommelige oprindelse adskilles fra verden, adskilles det humane subjekt fra verden, der nu udelukkende kommer til at stå til rådighed for det. Verden er herefter noget mennesket står overfor, og det manifesterer sig i adskillelsen mellem subjekt og objekt, der samtidig er forudsætningen for ethvert fremskridt. Endvidere reduceres verden til et menneskeligt konstrukt, hvor mennesket som følge af intentionaliteten ikke ser andet end sine egne frembringelser. I dette udviklingsmoment og de erkendelsesteoretiske konsekvenser som det medfører, ligger for Løgstrup en problematisk opfattelse af sansningen.

Sædvanligvis opfattes sansningen som receptiv, som noget vi som mennesker modtager, og som tilflyder os udefra. Men det er den ikke, hævder Løgstrup: sansningen er afstandslos. At sansningen er afstandslos indebærer, at nok er det sete og hørte på afstand af vor krop, men det er ikke på afstand af vor sansning. Skibet som vi ser ude på havet, ulven der tuder i det fjerne er langt væk fra vor krop, men ikke fra vores syn og hørelse.

Modsat forholder det sig med forståelsen, og det er her sproget kommer ind i billedet. Det forståede er vi på afstand af i kraft af sproget, og dette er betingelsen for at vi overhovedet kan forstå noget. Dette afstandsskabende moment i sproget rummer to elementer. For det første har sproget det træk ved sig, at det i al sin venlighed og høflighed trækker sig tilbage og vil overses til fordel for, at emnet kan træde frem. For det andet er det karakteristisk, at sproget fællesgør det forståede.

Afstandsløsheden i sansningen betyder at vi i sansningen er fuldstændig og totalt afmægtige overfor universet. Universets udslag og uindskrænkede udfoldelse i sansningen har vi som mennesker ingen mulighed for at unddrage os eller for den sags skyld gøre til genstand for vores forandringstrang. Vi er i en og samme bevægelse såvel fyldte som udleverede:

”I sansningen forføjer universet over den sansende, totalt. Så opslugte er vi af universet i sansningen, at der ikke er ladet noget tilbage i os, der ikke er univers. Sansende eksisterer vi i det mest fuldkomne tab af selvstændighed overfor universet.” (Løgstrup 1984, p. 15)

Den mageløse tætte forbindelse mellem sansning og forståelse ligger for Løgstrup i at de i uovertruffen radikalitet er uafhængige af hinanden. Betingelsen for det intime samarbejde mellem sansning og forståelse er modsætningen mellem forståelsens afstand og sansningens afstandsløshed og at en sammenblanding ikke finder sted. Sansningen ændres ikke det mindste af forståelsen. Lige så usvækket sprogets afstandsskabende magt er, lige så afmægtig er den overfor afstandsløsheden. Og for Løgstrup er forrangen udtrykkelig sansningens:

”Forståelsens afstand til det forståede rykkes ind indenfor sansningen og er der på dens vilkår. Sproget udøver sin afstandsskabende magt indenfor den indlagthed i universet, som sansningen med dens afstandsløshed udelukker os fra at bryde ud af. Så usvækket sprogets afstandsskabende magt er, få overtaget over sansningens afstandsløshed kan den ikke.” (Løgstrup 1984, p. 17)

Men selvom sansningen går forud for forståelsen, så ændrer dette ikke ved sprogets betydningsfuldhed hos Løgstrup. Sproget er i sidste instans ikke menneskets eget konstrukt og opfindelse, fordi forudsætningen for at kunne opfinde et sprog er, at man har et sprog. Vi er således bærer og forvalter af et sprog, som vi ikke selv har skabt, og i denne forstand har sproget en metafysisk betydning i kraft af dets skænkethed. Endvidere gælder det sædvanligvis, at forudsætningen for at kunne gøre iagttagelser og anstille undersøgelser er en afstand til det, der er genstand for iagttagelse og undersøgelse. Dette gør sig imidlertid ikke gældende i forhold til en undersøgelse af sproget. Det særegne og enestående er i dette tilfælde, at sproget undersøges med og kun med sproget, og der finder en fuldbyrdelse af sproget sted i forbindelsen med undersøgelsen af det: Undervisningen i sprog sker i form af en fuldbyrdelse af sproget i talens udfoldelse. Sproget er i denne henseende uunddrageligt og udtrykker for Løgstrup et uomgængeligt metafysisk grundvilkår:

”Den sproglige forståelse er allestedsnærværende, og det er grunden til, at filosofen slet og ret og kort og godt kan sige: Den menneskelige tilværelse er forståelse.” (Løgstrup 1984, p. 107)

Løgstrup reflekterer i værket ”Vidde og prægnans” fra 1976 videre over den ofte oversete kendsgerning, at talens sanselige medium er lyden. Lyden udfolder sig over tid, og hørelsen er tidens sans. Lyden fører sig selv videre, fylder tiden ud, og den bliver dermed til tone, der stemmer sindet. Et moment der tillige bliver meningsbefordrende:

”Fordi, det er den vekslende videreførende tone, som taler skylder sin fart, bliver det tonen, der kommer til at befordre talens mening, ”før” det bliver de enkelte ords betydninger.” (Løgstrup 1976, p. 11)

Det er således i kraft af tonen, at meningen i det talte udsiges og tonen stemmer sindet, der samtidig stemt erfarer tonens egen mening. Talens mening fremgår i kraft af sanseligheden i den vekslende tonens differentiering af lyden, og dette sanselighedsaspekt er afgørende for Løgstrups refleksioner over forholdet mellem tale og musik. For såvel talen som musikken gælder det, at begge trækker veksler på den sanselighed i form af lyd, der gør sig gældende i tonen. Men i talen og dens tone viser lyden på en måde væk fra sig selv og ud i meningen, hvorved lyden og tonen bliver til medium for talen, der udfolder sig i en verden, der altid allerede er der uafhængigt af talens meningsfulde tilskrivelse. Om musikken gælder det tværtimod:

”I musikken skaber tonerne derimod deres egen fiktive verden. Den helhed af form, som forbindelserne mellem tonerne skaber, har sit eget fiktive rum.” (Løgstrup 1976, p. 14)

På mange måder er det bemærkelsesværdigt lidt, Løgstrup forholder sig til den gren af det æstetiske, der har med musikken at gøre. Så meget desto mere overraskende er det, at han allerede i en artikel fra 1938 under overskriften *Hverken musikalsk eller umusikalsk* i kimform udfolder musikmetafysiske refleksioner, der først i slutningen af forfatterskabet vinder et – om end meget diminitivt – indpas. Allerede i denne artikel foretager Løgstrup en sammenstilling af tonerne med hverdagslivets tale med henblik på en musikforståelse, og det forbindende mellemed er den rene umiddelbarhed:

”Det kan først forandres den Dag, da vi simpelthen lytter til Tonerne, som vi lytter til Hverdagslivets Tale, der er lutter Umiddelbarhed, og ikke først giver Form til noget finere – en Sandhed – bag Ordene. Det ligger alt sammen i Tonerne, som alt ligger i Ordene. Der er intet at oversætte.” (Løgstrup 1938, p. 1)

Musik er altså ikke abstrakt tale, men er derimod umiddelbar og ligetil i sin fremtrædelse, hvorved den ikke er et rent og skært akkompagnement til stemninger, men derimod rummer sin egen og i sidste ende ubeskrivelige umiddelbarhed. En umiddelbarhed der udtrykker erfaringsdannelsen af en ubrudt enhed i forholdet til verden, erfaringen af en dybere sammenhæng i tilværelsen som mennesket uomtvisteligt befinder sig altid allerede indfældet i.

Musikken og sproget har det sanselige stof i form af lyden til fælles, men musikken har alligevel for Løgstrup et langt mere intimt forhold til lyden, end sproget har det. For sprogets vedkommende forbliver lyden kun lyd. For musikken gælder det, at denne er en rendyrkelse af lyden i selve dens tonekvalitet, en virkeliggørelse af tonens uendelige mulighed. Løgstrup indfører yderligere en forskel mellem lyd og tone. Lyd er altid lyd af et eller andet, af noget bestemt. Tonen derimod er lyden i dens rene kvalitet ganske uafhængigt af, hvad den er lyd af. Derfor kan følgende præciseres:

”Sprogets sanselige Stof er ikke Lyden i dens Tone-Kvalitet, men kun som ”Lyden fra” den menneskelige Strube og Mund; Artikulationen af denne Lyd i Talen er Sproget. Musikkens sanselige Stof er ogsaa Lyden, men ikke som ”Lyd af” noget, men i dens Tone-Kvaliteters uendelige Muligheder og i deres indbyrdes Lovmæssighed.” (Løgstrup 1938, p. 3)

I alt kunst har det sanselige stof og dets iboende lovmæssighed opmærksomheden; hvor farven og formen drager i maleriet, da er det tonen i musikken. Det sanselige stof udfoldes og rendyrkes i dets egen skønhed og i denne skønheds lovmæssighed. Derfor er det den sanselige umiddelbarhed, der så at sige ”taler” i musikken, og som har al opmærksomheden, idet den udtrykker erfaringen af skønhed som den ubrudte enhed i forholdet til verden, og som tanken må besinde sig på:

”Netop fordi det sanselige Stof, Tonen og den Lovmæssighed, der betinger Skønheden, har Opmærksomheden, indesluttet Tanken eller den sjælelige Bevægethed ganske i den musikalske Helhed.” (Løgstrup 1938, p. 3)

Den lyttende rationalitet

Wittgensteins refleksioner over sprogets, tonens og musikkens betydningsfuldhed indbefatter forholdet mellem lytten og tavshed. I selve tavsheden ligger en radikaliseret lytten, der netop udtrykker tænkningens erfaring af en grænse og selvbesindelse i forhold til verdens uudgrundelige gådefuldhed. Det

er denne lyttende rationalitet, som Wittgenstein forsøger at indkredse i §§ 89 i *Filosofiske undersøgelser*:

”Det, man ved, når ingen spørger, men ikke mere ved, når man skal forklare det, er noget man skal *besinde sig på* (Og åbenbart noget man af en eller anden grund har svært ved at besinde sig på.)”
(Wittgenstein 1994, p. 78)

Løgstrup forsøger tilsvarende at afdække den lyttende rationalitet, idet det skabte går forud for det menneskeskabte, og tonen bliver her det, der såvel besinder, som frisætter tanken:

”To ting er ejendommelig for lyd og lydskikkelsen. Den er legemlig, og den klinger ud. Fordi lyden er legemlig, er den i stand til at give tanken bestand. Takket være sin legemlige lydskikkelse kan ordet oplagre betydning, og blive bærer af betydning. Fordi lyden klinger ud, giver den tanken fri til dens næste skridt.” (Løgstrup 1976, p. 16)

Endelig kan det være passende i 100-året for Adorno at inddrage dennes beskrivelse af den lyttende rationalitet i forbindelse med det ikke-identiskes genfortryllelse af verden:

”72. I telefonen kan man høre på enhver kvindes stemme, om hun er smuk. Dens klang genspejler som sikkerhed, selvfølgelighed, selvhævdelse alle de beundrende og begærende blikke, som hun i tidens løb har modtaget. Den udtrykker den italienske dobbeltbetydning af *grazie*: tak og nåde. Øret opfatter det, som er øjets, fordi begge lever på erfaringen om den samme skønhed. Man genkender det, så snart man hører det: et fortroligt citat fra det aldrig sete.” (Adorno 1987 p. 83)

En skønhedserfaring, der udtrykker menneskets fundamentale forbundethed med en uudgrundelig verden, og som filosofisk udkrystalliserer sig i en lyttende rationalitet, der netop er en form for rationalitet, men samtidig en rationalitet der har besindet sig på, at den ikke er alt i verden.

Litteraturliste

- Adorno, Theodor W.: (1987) *Minima Moralia*, Modtryk, Aarhus
- Bibelen: (1992) Det Danske Bibelselskab, København
- Løgstrup, K.E.: (1938) *Hverken musikalsk eller umusikalsk*, Nationaltidende 19. januar 1938
- Løgstrup, K.E.: (1976) *Vidde og prægnans*, Gyldendal, København
- Løgstrup, K.E.: (1984) *Ophav og omgivelse*, Gyldendal, København
- Wittgenstein, Ludwig: (1991) *Kultur og værdi. Spredte bemærkninger*, Modtryk, Aarhus
- Wittgenstein, Ludwig: (1993) *Tractatus Logico-Philosophicus*, Gyldendal, København
- Wittgenstein, Ludwig: (1994) *Filosofiske undersøgelser*, Munksgaard Rosinante, København
- Wittgenstein, Ludwig: (2001) *Forelæsninger om æstetik*, findes i *Forelæsninger og samtaler*, Philosophia, Aarhus